

בד"צ דק"ק שכונת קראון הייטס

Beth Din of Crown Heights

390A Kingston Ave.

Brooklyn, New York 11213

Telephone (718) 604-8000

Fax (718) 773-0186

הלכות ומנהגים הנוגעים למעשה בנוגע לתשעה באב שחל בשבת

באם ח"ו יתעכב ביאת משיח צדקינו

בשיחת ליל ר"ח מנ"א תשמ"ח: ע"פ הכלל המעשה הוא העיקר, יש לעורר אודות ענינים של מעשה בפועל שהזמן גרמא החל מר"ח מנ"א וכל תשעת הימים: לכל לראש, פרטי הדינים בשו"ע אודות ההנהגה בתשעת הימים, בהוספה על הדינים השייכים לשלשת השבועות דביהמ"צ, ובפרט פרטי הדינים דשבוע שחל בו תשעה באב. ולפלא הכי גדול שכאשר עושים שטורעם אודות ההוספה בלימוד התורה בימי ביהמ"צ, כולל ובמיוחד בלימוד הלכות בית הבחירה, לא מזכירים אודות לימוד ההלכות דבין המצרים, אע"פ שלימוד התורה בענינים שהזמן גרמא הוא לכל לראש ובעיקר בהלכות דבין המצרים, יותר מאשר בהלכות בית הבחירה, כמובן וגם פשוט.

בנוגע לקביעות תשעה באב שחל בשבת, בשיחות ומאמרי רבותינו נשיאנו – ראה הנסמן בהערה*.

יום ועש"ק, ח' מנחם אב:

ב. הנוהגים לטבול במקוה בכל שבת מותרים לטבול גם בשבת זו.⁹

ג. אומרים אב הרחמים¹⁰.

ד. עושים סיום גם ביום השבת¹¹. ויש לקשר הסיום בש"ק עם סעודה¹².

ה. לענין לימוד התורה בשבת זו, נחלקו הדעות. ונכון ללמוד אחר חצות [1:00 בקראון הייטס], רק דברים המותרים בתשעה באב¹³.

ו. בנוגע לשיעורים הקבועים – נוהגים לכתחילה להשלים שיעורי חת"ת, רמב"ם וכדומה לפני חצות היום. באם לא השלים יכול ללומדם כל היום עד שקיעת החמה¹⁴. כן מתירים להשלים אמירת שנים מקרא ואחד תרגום¹⁵ או התוועדות ושיעור קבוע ברבים¹⁶.

א. מותר ליטול צפרניים, גם אחר חצות¹.

ב. כמנהגנו בכל ערב שבת חזון, גם בשנה זו, מחליפים בגדי חול לבגדי שבת².

ג. לכל הדעות (בנוגע לאיסור לימוד התורה בשבת תשעה באב נדחה, כדלקמן), מותר בערב שבת, גם אחר חצות, ללמוד תורה כרגיל³.

ד. הדלקת נרות בערב שבת קודש: 7:43 (18 דקות לפני השקיעה).

שבת חזון, תשעה באב (נדחה):

א. אבילות בפרהסיא אסורה בשבת⁴. אבל דברים שבצינעא [וי"א אף רחיצת ידיו בחמין⁵ ויש חולקים⁶] נוהגים בשבת⁷, פרט לליל טבילה⁸.

מתוך שיעורים שמסר הרה"ג יוסף ישעיהו ברון שליט"א, מד"א וחבר הבד"צ.

* שיחת ש"פ דברים תשמ"א, תשמ"ח ותנש"א (סה"ש תשמ"ח ותנש"א). ד"ה קץ שם לחושך תשכ"ד ס"ג (סה"מ מלוקט ח"ה).

ד"ה ועכשיו. וכע"ז בשו"ת שבט הלוי ח"ו ס"י סק"ח בסופו.
9) א"א מבוטשאטש שתקנ"ד. ושם – גם אם אינו רגיל בכל שבת. וראה מנ"ח הנ"ל.
10) א"ר שתקנ"ד סי"ח. פמ"ג שתקנ"ט במ"ז סק"א. שעי"א ש"ע סכ"ט. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ג. לוח כולל חב"ד.
11) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 708.
12) שיחת שבת חזון, ת"ב נדחה תנש"א – שם ע' 733.
13) לוח כולל חב"ד. ושם לא נזכר אחר חצות (ראה מג"א שתקנ"ג סק"ז). וראה שיחת ש"פ דברים תשמ"א שמהיות טוב וכו'.
14) כן נתפשטה ההוראה אצל רבני אנ"ש, וע"פ ההוראה במורה שיעור לרמב"ם היומי. וראה לקו"ש ח"ט ע' 43 הע' 53. וראה שיחות ש"פ דברים תשכ"ה ותשמ"א.
15) מג"א שתקנ"ד סק"ז בפ"י הרמ"א שם. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ד. וראה כה"ח שתקנ"ג סק"ח. ועוד.
16) כ"ה בהתוועדות דש"פ דברים, ת"ב נדחה, תשכ"ה. וראה גם בשיחת ת"ב נדחה תשמ"ח במעלת הלימוד בפרהסיא בכיו"ב. וראה ביומן הרריל"ג שי' דשנה הנ"ל.

1) פמ"ג שתקנ"ג בא"א סק"א. משנ"ב שם סק"ב.
2) ע"פ לבוש שתקנ"א ס"ז – למנהגם. וכ"ה להדיא בסידור יעב"ק, הובא במשנ"ב שם סק"ו. ועוד. שו"ת דברי נחמי"ו י"ד סכ"ז במנהג אדה"ז. שיחת ש"פ דברים תשכ"ה.
3) אשל אברהם מבוטשאטש מהדו"ת שתקנ"ג. וכבר קדמו בלקט יושר או"ח ע' 110.
4) ומנהגנו לזהר מכל עניני חשש אבילות בפרהסיא בשבת – לקו"ש ח"ט ע' 43 הע' 53. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1091. ולהעיר משיחת ש"פ ממות תשי"ד.
5) ט"ז שתקנ"ד סק"ט. א"ד סק"כ (אבל ראה בא"ז שתקנ"ג סק"ב). משנ"ב שתקנ"ד סק"ט.
6) נה"ש סק"ו. מקו"ח שם (משא"כ רחיצת כל הגוף). וראה מנ"ח מ' שייג סק"א. וראה א"א מבוטשאטש מהדו"ת שתקנ"ד ס"ט.
7) רמ"א שתקנ"ד ס"ט.
8) מג"א שם סק"כ. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ב. משנ"ב סק"מ. וראה שו"ת כת"ס שם

ז. בנוגע לאמירת משניות לאבלים בשבת זו, הנה בלקוטי שיחות¹⁷ נדפס מכתב לאחד הרבנים: "ת"ח על ההוראה לסיים גם בש"ק זה טהורה כו' יגדיל תורה ויאדיר"¹⁸.

ח. בתשעה באב שחל בשבת ונדחה אמר כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) מאמר דא"ח בזמן הרגיל (בליל שבת). נכנסו אליו ל"חזור" המאמר אחר סעודה המפסקת ונמשכה החזרה בלילה¹⁹.

ט. יש אומרים שלכל הדעות (בנוגע ללימוד התורה בשבת²⁰), אסור לטייל בשבת זו²¹.

י. נוהגים להקדים זמן תפלת מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה המפסקת. [כאן בשכונה מנחה גדולה החל מהשעה 1:36].

יא. במנחה אין אומרים צדקתך²².

יב. בנוגע לפרקי אבות, הנה בשיחת ש"פ דברים תשמ"א²³ נאמר שאינו רוצה להכריע בזה, ולכן לא יאמר ברבים. יעו"ש באורך. וכמדומה שנתפשט המנהג אצל אנ"ש שלא לאומרים²⁴. בכל אופן, גם אלה שיאמרוהו בשבת זו, חוזרים ואומרים פ"ג בשבת הבאה²⁵.

יג. בשבת זו, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת – ולא אוכלים ביצה באפר – ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו²⁶. ויש להוסיף יותר מבשאר שבתות השנה²⁷. ומברך²⁸ בזימון²⁹.

יד. הלוקחים כדורים להקל על הצום³⁰, יש מקום להקל להם

[17 ח"ד ע' 185.

18 ולהעיר מרשימת הרחמ"א ע"ה חדקוב, נדפסה בקובץ עטרת זקנים ע' 58-59. וצ"ע ממעשה רב בשנת תשמ"ח. שוב נתפרסם (ביומן של הרריל"ג ש"י) שהי' בעקבות מענה הרבנים בשעתו לשאלה שנושאלה לפניהם. [ומפי השמועה, שכן הי' גם במנחת עשירי באב (צום ת"ב נדחה). ואת"ל שהדברים נכונים, אולי – בכדי שלא לנהוג בש"ק באבילות יותר מת"ב אחר צות היום].

19 ספר המנהגים – חב"ד ע' 46. וראה גם סה"ש תר"צ ע' 134. ועיי"ש בהערה בסהמ"ג, שהמאורע הי' בשנת תרע"ד והמאמר ד"ה ציון במשפט הוא מההמשך דזמן ההוא [המשך תער"ב ח"א ע' תקסד], ואינו מדבר בעניני ת"ב. וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של. ושם נת'.

20 דלעיל ס"ה.

21 ברכ"י סתקנ"ג סק"ה. הובא בשע"ת שם. ועוד.

22 רמ"א סתקנ"ב ס"ב. לוח כולל חב"ד.

23 שם – בנוגע לשבת ערב ת"ב.

24 ולהעיר מהתועודות תשמ"ה ח"ה ע' 2695 שנתפשט המנהג כן. ובלקו"ש ח"י"ט הנ"ל שכן המנהג בכ"מ – אף שנוטה להקל.

25 שיחת ש"פ ואתחנן תשמ"א.

26 שו"ע סתקנ"ב ס"י.

27 סה"ש תנש"א ח"ב ע' 684. שם ע' 723 – בנוגע לת"ב. ושם ע' 726 – ע"ד עיו"כ כפי שיעור ב' ימים.

28 משנ"ב סתקנ"ב סק"ג. לוח כולל חב"ד.

29 וראה מג"א סק"ד (הובא בלוח כולל חב"ד) שמ"מ ישב בדאבון נפש ולא ישב בסעודת חברים, והיינו – פרט לב"ב (משנ"ב שם סק"ג).

אבל יש מקילים. ובפרט ברגיל כן בכל שבת, שאז אסור לו להמנע (בכור שור תענית כ"ט, ב. הובא ביד אפרים, שע"ת סק"א ובמשנ"ב שם. ועוד). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמור"ז צ"ל סק"ה סק"א.

ואף שבין אנ"ש לא רגילים כ"כ בס"ג – בכ"מ נהגו בזה בימי הקיץ הארוכים. וכן ביישיבות ובמושבים דאנ"ש לימי הקיץ – נהגו בהתועודות בזמן ס"ג.

30 להעיר מאג"ק ח"ח ע' תע.

לקחתם בשבת³¹. ומ"מ, כדאי לערבם מערב שבת במאכל³².

טו. י"א שאסור לומר בפירוש שאוכל בכדי שיהי' לו כח לצום בערב³³.

טז. בשנה זו, א"צ להתנות בגמר הסעודה (כבשאר סעודה המפסקת) שיוכל להמשיך לאכול עד שקיעת החמה³⁴.

יז. צריך להפסיק לאכול ולשתות לפני שקיעת החמה³⁵ [כאן בשכונה בשעה 8:00], כי מיד בשקיעת החמה אסור באכילה שת' ורחיצה³⁶ וכו'. ונכון להודיע זה לרבים, שלא יטעו כבשאר שבתות השנה³⁷.

יח. חליצת מנעלים, החלפת בגדי שבת³⁸ ושיבה על הארץ אינן נוהגות עד צאת השבת [כאן בשכונה, בשעה 8:46]³⁹. אסור להכין הקינות או נעלי תשעה באב לפני יציאת השבת.

מוצאי ש"ק:

א. נהוג שמאחרים תפלת ערבית יותר מהרגיל⁴⁰. לאחר צאת הכוכבים אומרים ברוך המבדיל בין קודש לחול, ומחליפים המנעלים לנעלי תשעה באב, ולוקחים הקינות לבית הכנסת⁴¹.

ב. כשחולץ מנעליו יזהר שלא יגע בהם בידיו⁴². ואם נגע בהם (או בנעלי בד שלובש עתה באם אינם חדשים⁴³) נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו⁴⁴.

31 ול"ג מנפל למשכב או חלה כל גופו, שהתירו לו לאכול מאכלים הניכרים שהם לרפואה. וה"ה על העתיד – בחושש שיפול למשכב במוצ"ש.

ועוד, שלכמה דעות, אי"ז בגדר רפואה, הן מצד פעולתו, שאי"ז פעולת רפואה [וע"ד כדוריו שינה וכיו"ב]. ועוד שבלא"ה מקום לומר ולהקל ברפואה מונעת, וע"ד לשמור על המכה, וה"ה בענייניו. והן מצד מהותו (ועדיף מויטמינים), שה"ה תחליף למזון והוא בגדר מאכל בריאים.

וגם י"א שבבריא בכלל ל"ש איסור רפואה אא"כ בחלש ולחזק מזוג – ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סנ"ד סק"א. והרי נתפשטה ההוראה (ומפי השמועה – גם ע"פ הוראה ואכ"מ) להקל גם במשככי כאבים.

והנה אם מדין הכנה, מסביר אין מקום לחלק בין זה לאוכל בשבת בס"ג לחזק גופו למחר. וגם אינו ניכר במעשיו שמכין לחול. ובאור"א, שפעולתו ניכרת כבר היום.

32 ויש המחמירים לקחתם דוקא במוצאי שבת בלי מים.

33 וצ"ע בשיטת אדה"ז בענין זה – ראה ס"ח סר"ו. מג"א סר"צ. סש"ז סק"א. א"ר ותו"ש שם. אדה"ז סר"צ ס"ו. סש"ז ס"א.

34 משנ"ב סתקנ"ג בשעה צ"צ סק"ז.

35 רמ"א סתקנ"ב ס"י.

36 קצור שו"ע סק"ה ס"א.

37 משנ"ב שם סק"ד.

38 ומנהגו – ראה להלן דיני מוצאי ש"ק ס"ג.

39 ראה שו"ת פאה"ש מערכת בין המצרים ס"ב אות יח. שש"כ פס"ב הע' פח.

40 כך נהגו לפועל ב"ת 770, כפי שהתפרסם ברישומים שונים: בשנת תנש"א (שנכנס לתפילה רק ב"ת 9:30, למרות שהכריזו שמעריב ב"ת 9:10 – הוא הזמן שהי' רשום בלוחות כמוצ"ק). וגם לפני"ז, בשנים: תשמ"ח (שהכריזו לכתחילה על זמן מאוחר כבעשר דקות – ראה ביומן הנ"ל שהתפרסם לאחרונה [אלא שצריך בידור עד כמה הרישום מדוייק (ובנוגע לכמה פרטים). ויתכן שרק נשלל המנהג, שהובא בס' ת"ב שחל בשבת, להחליף בגדי ש"ק]); תשמ"א (שנכנס לתפילה מספר דקות לאחר צאת השבת); תשל"ח (משך זמן לאחר צאת השבת) ותשל"ז (נכנס למעריב ב"ת 9:30). על תשל"ד נמצא רישום שנכנס למעריב ב"ת 9:10.

41 ברמ"א סתקנ"ג ס"ב שחולצים אחר ברכו מלבד ש"צ. אבל המנהג כנ"ל. וראה דעת קדושים יו"ד סי' ת. שש"כ פכ"ח הע' קעט. ומש"כ בשו"ע אדה"ז סר"צ טי"ט (בסוגריים) – אינו שייך לחליצת מנעלים. וראה בקצה"ש סצ"ה בבדה"ש סק"ו שאין המנהג כן גם לגבי מלאכה, לפי שמאריקין הרבה לתוך הלילה.

42 מג"א סתקנ"ג סק"ו. ולהעיר משו"ע אדה"ז סק"כ"ח סכ"ז.

43 כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

44 מוח"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סק"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנקי.

ג. מנהגנו שלא להחליף בגדי שבת עד לאחר קנינות⁴⁵.

ד. צריך להזהיר הנשים שאינן מתפללות שלא יעשו שום מלאכה עד שיאמרו ברוך המבדיל⁴⁶.

ה. אומרים אתה חוננתנו בתפלת מעריב⁴⁷. טעה ולא הזכיר אתה חוננתנו אינו צריך לחזור ולהתפלל⁴⁸. וכפשוטו, שצריך ליזהר שלא לעשות שום מלאכה עד שיאמר ברוך המבדיל⁴⁹. אמנם, אם טעה ולא אמר אתה חוננתנו, וגם שכח ואכל, צריך לחזור ולהתפלל⁵⁰.

ו. מברכים בורא מאורי האש כשרואים הנר במוצאי שבת⁵¹. ונוהגים לברכה בבית הכנסת לפני אמירת איכה⁵², וא"כ מברך בבית בכדי להוציא בני⁵³ ביתו⁵⁴.

ז. לא בירך ברכת הנר מברך כל הלילה, אבל אינו מברך אח"כ⁵⁵.

ח. חולה האוכל בת"ב [ומבדיל לפני אכילתו כדלקמן] מברך ברכת האש בשעת הבדלה, באם מבדיל במוצאי שבת⁵⁶. אבל אינו מברך על הבשמים⁵⁷.

ט. אחר שמו"ע אומרים קדיש תתקבל, ברכת הנר [כנ"ל], איכה וקנינות. אחר קריאת איכה וקנינות אומרים ואתה קדוש, קדיש שלם בלא תתקבל, וא"א ויהי נועם⁵⁸.

י. שאילת שלום אסורה בתשעה באב, ולכן גם אין לאחל שבוע טוב.

יא. אין אומרים ויתן לך⁵⁹.

יב. באם אפשר, אין להדויק כלי השבת עד למחר אחר חצות⁶⁰.

יום ראשון, עשירי באב:

א. א"ה בביאת משיח צדקנו יהפך יום העשירי באב ליו"ט ולששון ולשמחה⁶¹.

ב. כיון שתענית תשעה באב נדחה בשנה זו, ישנם כמה קולות (ביחס לכל ת"ב⁶²) בנוגע לחולה מעוברות מיניקות ויולדות, בעלי ברית. ואכ"מ⁶³. והמסתפק יעשה שאלת חכם.

ג. מי שאינו מתענה צריך להבדיל⁶⁴ לפני אכילתו⁶⁵. ויתן היין לקטן שהגיע לחינוך לשתות⁶⁶. נאבל בנשים, כיון י"א שאשה אינה חייבת בהבדלה, וא"כ יתכן שהקטן אינו יוצא יד"ח הבדלה ממנה⁶⁷, ולכן תתן לקטנה]. ובאם אין קטן, יבדיל על חמר מדינה⁶⁸ וישתה בעצמו⁶⁹. וה"ה באשה⁷⁰.

בצריך להכוסות.

61) כ"ה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 731. וכ"כ בתורת משה להחת"ס ס"פ דברים בדרוש לז' אב ד"ה מריש. נחל אשכול הל' ת"ב ע' 18. אבל ראה לקו"ש ח"ג ע' 159 ואילך. ולהעיר מהתוועדות תשמ"ה ח"ד ע' 9-2418.

62) ראה הגהות רעק"א ועוד - נסמנו בלקו"ש ח"ג ע' 156 הע' 6.

63) ובקטן שהגדיל בעשירי באב - נחלקו הפוסקים (ראה בלקו"ש ח"ג ע' 157 ובהנשמן שם בהע' 11). והמנהג הפשוט שמתענה, אא"כ בחלוש. וראה גם בשערים מצויינים בהלכה לאאזמור"ד זצ"ל בסקכ"ד סק"ז.

64) שו"ת בעי חיי או"ח ח"ב סע"א. דגמ"ר סתקנ"ט ס"ח. שע"ת סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ח.

ובנוגע לקטנים - נחלקו הפוסקים, ודעביד כמר עביד [ועי' מג"א רס"י תקנו ושו"ע אדה"ז סתרי"ט סוס"ז], ועכ"פ ודאי שמתורים הם לאכול לפני הבדלה (שו"ע אדה"ז סרס"ט ס"ג - בנוגע לקידוש. וה"ה להבדלה, ע"פ תוד"ה אשתלי - פסחים קו, ב).

65) כה"ח סתקנ"ו סק"ט. והכי נהוג. אבל בשו"ת בעי חיי הנ"ל שמבדיל מיד בלילה. וראה שו"ת מנח"י ח"י סל"א סק"ט.

66) כבכל מוצאי שבת בתשעת הימים.

ובאמת, כ"ה גם בת"ב מדין אנינות, ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סער"א. וכ"מ בפס"ד פל"א, הובא בהגמ"י תעניות פ"ה הי"ד (ובמהדורת פרנקל).

ואולי מקום לחלק שאחר חצות מותר ביו, ע"פ או"ז הל' ת"ב סת"ו וב"י רס"י תקנו בשם הריטב"א, שה"ה כאחר סתימת הגולל. ויש לחלק.

[והנה, גם בתשעת הימים, יש שנהגו סלסול בעצמם לשתות בעצמם ולא ליתן לקטן. וכפה"ג סמכו עמש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד. ולדבריהם, י"ב גם משום מעשה רב.

ומועתק בזה מש"כ במענה לשואל בענין זה:

1. כן נתקבל בכל תפוצות אנ"ש.

2. וכן הוא בלוח כולל חב"ד.

3. וכן הורה כ"ק אד"ש כמ"פ - הוראה ברבים ו(ממילא -) לרבים (וחילוקם -

שברבים שנהגו - אי"מ כלל).

4. וכן המנהג הקבוע בבית חיינו.

5. וכן פסק הרמ"א - ובג"י יוצאים ביד רמ"א - להלכה למעשה, ורובם ככולם

דהפוסקים.

6. וכן דעת אדה"ז בשו"ע בכ"מ.

ומה שנהגו כמה באופן אחר, כנראה נשתרבו מנהגם: א. ממציבים כשלא ה' ילד לשתות ומה שמכו בטעות לעשות כן בכל פעם. ב. מזה שכן נהג הרב, אף שכנ"ל אין הנדון דומה כלל. ג. מפס"ד אדה"ז בשו"ע סרצ"ה - אבל: 1. הוא במוסגר. 2. סותר לפס"ד אדה"ז בכ"מ. 3. סותר לפס"ד דכל הפוסקים. 4. נראה ברור דמיידי בקטן שלא הגיע לחינוך. (וראה גם מה שכתבנו במ"מ וציונים להלכה היומית - צויון בהע' הבאה)).

67) ראה מש"כ שש"כ פנ"ח הע' פב. אבל בגליון ההלכה היומית לש"ק בהו"ב תשע"ה (אות רצט) הארכנו שאף שיכולה להשקות לקטן, שלפי הסברא שחייבת, יוצא גם הוא ממנה - מ"מ, משום חינוך, אין לקטן לצאת יד"ח ממנה, ע"ש באורך.

68) והחוששים מלהבדיל על חמר מדינה, או כשאין חמר מדינה - מבדילים על היין (כדעת שו"ת דברי מלכיאל ח"ו ס"ט. ועוד, ועדיף - על מיץ ענבים (ע"פ משג"ב סתקנ"ב סק"ז), וישתו רק כשיעור. ונראה שמותר לשתות רביעית ולא רק מלא לוגמיו, שלא להכנס לספק ברכה אחרונה. וצ"ע בשו"ת דברי מלכיאל שם).

אמנם, בהבדלה אחרי ברית מילה, ולאחרי מנחה, לכו"ע מבדילים על יין, וישתה א' מבדיל הברית שאינו מתענה (לפי שיו"ט שלהם הוא (שו"ע סתקנ"ט ס"ט) והותר בבשר ויין (ערוה"ש שם ס"ט. אבל ראה שו"ת שו"מ מהדורא ה' סל"ט), ובמכ"ש מכוס ברכת המילה שנותנים ליולדת לשתות גם בת"ב שאינו נדחה (שו"ע שם ס"ז). ובפשטות הכוונה ליין ולא לחמר מדינה, והרי י"א שאא"פ לברכה על חמר מדינה, אא"כ נאמר שהכוונה ליין (גתו). וכנראה שבמקום מצות מילה הקלו).

ואם מחמירים להתענות, או בהבדלה שלפני הברית, נותנים לקטן שהגיע לחינוך (אבל לא ליולדת שספק אם חייבת בהבדלה).

45) ראה א"א מבוטשאוטש מהדו"ת סתקנ"א. וכן מעשה רב. ולהעיר משד"ח שם. 46) ש"ה מס' תענית. א"ר סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ו. וראה שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ח שיש לדרוש ברבים שילמדו בנותיהם לומר ברוך המבדיל מיד במוצ"ש.

47) רמ"א סתקנ"ט ס"א.

48) שו"ע סרצ"ד ס"ד. אדה"ז שם ס"ו.

אבל אם גם עשה מלאכה קודם שאמר ברוך המבדיל, לכאו' צריך לחזור ולהתפלל תפלת נדבה (ראה קצוה"ש סצ"ג בבדה"ש סק"ח), דדינו כטעם (להרשב"א ברכות לג, א. וכ"ה בסוגריים בשו"ע אדה"ז ס"ג (ע"פ תה"ד סק"ב)).

49) אדה"ז שם ס"ג.

50) כ"מ בשו"ע אדה"ז שם.

51) שו"ע סתקנ"ו ס"א.

52) ט"ז שם. לוח כולל חב"ד.

53) להעיר ממנה"ל הל' ת"ב.

54) ובפרט להנהיגים שאינה מברכת בעצמה ברכת הנר - ראה משג"ב בה"ל סרצ"ו ס"ח ד"ה לא. וראה קצוה"ש סצ"ו בבדה"ש סק"ב.

[ויכול להוציא יד"ח גם כשאין קבועים במקום אחד אלא זה בכה וזה בכה - ע"פ שו"ע אדה"ז סר"ג ס"ה. ודלא כס' ת"ב שחל בשבת ע' רכז ע"פ בה"ל סר"ג ד"ה על כל. אבל ראה קצוה"ש שם בבדה"ש סק"ח].

55) שו"ע סרצ"ט ס"ו. אדה"ז שם ס"ט. ולענינו - ט"ז סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ו.

56) פשוט.

57) שו"ע יו"ד סרס"ה ס"ד וש"ך שם סק"ב. הובא במג"א סתקנ"ו סק"א. ולגבי חולה - שו"ת לב חיים פלאגי ח"ב סקנ"ט.

58) שו"ע סתקנ"ט ס"ב. לוח כולל חב"ד.

59) רמ"א סתקנ"ט ס"ב. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ה.

60) ראה יוסף אומץ (מנהגי פראנקפורט) סתפ"ג. מקו"ח החו"י סוסי' תקנד - גם ע"י שפחה.

ומשה"ק בפת"ש (איסורין) שם (על שו"ת שמלת בנימין ס"ב שאסר) מהדחת כוסות לאבל שבינו"ד שפ"פ סכ"ב - הרי מפורש שם שמתורם גם לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה, משא"כ לענין ת"ב כבשו"ע סתקנ"ט ס"י. ועוד דשם מיירי

ד. אשה שאינה מתענה, באם אינה רוצה להבדיל בעצמה, יכולה לבקש מבעלה להבדיל עבורה גם אם היא מתענה, וגם הוא יוצא יד"ח בהבדלה זו⁷¹ ובתנאי שישקה מהיין לבר חיובא שנתכוון לצאת יד"ח בהבדלה זו, ואפי' קטן שהגיע לחינוך, אבל לא לאשה⁷².

ה. בנוסח ההבדלה ואומר כרגיל, הנה א"ל ישועתי וכו'⁷³, חוץ מברכת בשמים. ברכת מאורי האש אומר רק באם מבדיל במוצאי שבת (ולא אמרו לפני זה במוצאי שבת).

ו. "צריך עיון.. בנוגע לתשעה באב שחל בשבת.. - האם רק הצום נדחה לעשירי באב, או שגם כללות הזמן דבין המצרים נדחה ונמשך גם בעשירי באב, ובמילא, צריך ללמוד הלכות בית הבחירה גם בעשירי באב (באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום)"⁷⁴.

מוצאי יום ראשון:

א. סיום הצום - כאן בשכונה בשעה 8:29 (כמובן, רק לאחר הבדלה, כדלקמן).

ב. ערבית כרגיל [המתפללים בזמן הנ"ל, יזהרו לקרוא עוד פעם קריאת שמע בזמנה], ואין אומרים אתה חוננתנו, אפילו לא אמרו במוצאי שבת⁷⁵.

ג. נוטלים ידים ג"פ בסירוגין בלי ברכה [ונועל מנעלי⁷⁶ ורוחץ פניו ופיו⁷⁷] לפני הבדלה וקידוש לבנה כמו במוצאי יו"כ⁷⁸.

ד. אומרים הבדלה אחר תפילת ערבית, בנוסח ההבדלה הרגיל (הנה א"ל ישועתי וכו'⁷⁹), אבל אין מברכים על

69) ראה כה"ח סתקנ"ו ס"ט.

70) ופשוט שאף נשים המקפידות שלא לשתות מייין הבדלה, אין להן להקפיד בכה"ג (ראה משנ"ב סרצ"ו סקל"ה).

ולהעיר, דל"ש כ"ז בחמר מדינה כ"א ביין (לפי הטעם שבשל"ה, הובא במג"א סרצ"ו סק"ד. ובשו"ע אדה"ז השמיטו. ושם (שם בס"ו): א"צ להטעים מכוס של הבדלה להשומעים. ויל"ע בשכר העשוי מחטים, ע"פ ברכות מ, א). ועי' עו"ש בהלכה היומית שבהע' לעיל בענין מנהג הנ"ל.

71) ע"פ ע"ת שם - בחולה המבדיל. וראה שו"ת צ"א ח"ד סמ"ד. שש"כ פס"ב סמ"ח.

72) כ"ה ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד בסוגריים. אבל ראה סק"צ ס"ד. סרס"ט ס"ג. סתרכ"ד ס"ב. וראה תהל"ד סרצ"ה. קצוה"ש סצ"ז בבדה"ש סק"ו. וראה בהל' היומית הנ"ל.

73) וכמהגנו במוצאי יו"ט - ע"פ לבוש ופמ"ג סתצ"א במ"ז סק"א. וגם אבל אומרם - משנת יעקב ח"ג קצב, ב, בהגהות ע"ס משמרת שלום. ודלא כפת"ש יו"ד ששע"ו סק"ב וסשצ"א סק"א.

י"א שכשמבדיל ללא בגדי שבת (כגון שמבדיל בבוקר יום א') לא יאמר פסוקים אלו. אבל כמדומה ברור שאין המנהג כן. ובפרטיות: דהנה, י"א ששייך רק למוצ"ש, אבל למנהגו אומרים גם במוצאי"ט (כנ"ל בפנים).

וגם ל"א שאבל אינו אומרן משום שמחה (שהוא לסימן טוב), או משום איסור ת"ת - הנה, למנהגו כל דבר שהוא סדר היום אומרים בשופי כולל חת"ת וכו'. וצע"ג לומר שפסוקי הנה גרע טפי מהנ"ל. וכמדומה שכן המנהג הפשוט גם בימי אבילות. אלא, שבלוח כולל חב"ד כ' במוצאי ת"ב שמתחיל מבפנה"ג. ובבית חיינו נהגו בפשיטות לאומרם במוצאי ת"ב (ראה להלן בזה). ועדיין י"ל שבת"ב גופא, בזמן אבילות, לא יאמרוהו. אבל כנ"ל לא נהירא.

74) ספר השיחות תנש"א ח"ב ע' 691 ובהערה 87.

75) שעת"ת סתקנ"ו סק"א.

76) הלכות ומנהגי מהר"ש מנוישטט סת"ג. וכו"ה בפמ"ג סתקנ"ד בא"א סק"א לענין קדוש לבנה.

77) בנוגע לקדוש לבנה: פניו - בעבודת הקדש להחיד"א במורה באצבע סרל"ט. ופיו - בלוח כולל חב"ד.

78) אג"ק משנת תשכ"א (כקביעות שנה זו) - ח"כ ע' רפד.

79) כנ"ל. וכן נהגו בבית חיינו. ומפי השמועה, שעובדא הוה בשנת תשמ"ח

הבשמים ועל הנר⁸⁰. ויכול לשתות היין בעצמו⁸¹.

ה. שכח ואכל בלא הבדלה יבדיל אח"כ, [ויכול להשלים עד סוף יום שלישי] וא"צ לחזור ולהתפלל ערבית עם אתה חוננתנו⁸². אם נזכר שלא הבדיל לאחר שנטל ידיו, לפני ברכת המוציא, יבדיל מיד⁸³. נזכר לאחר שבירך המוציא [או בורא מיני מזונות על עוגה] קודם שטעם הפרוסה, יטעמנה מיד ואח"כ יבדיל⁸⁴.

ו. איש שכבר הבדיל אינו יכול להבדיל עבור נשים⁸⁵. באם רוצה להבדיל אח"כ עבור אשתו, יכוון שאינו רוצה לצאת בהבדלה שבביהכ"נ⁸⁶.

ז. נשים שמתענות וקשה להם להמתין לבעליהן עבור הבדלה יבדילו בעצמן (על יין או חמר מדינה), ואם אינן יודעות להבדיל, מותר להם לשתות מים לפני הבדלה⁸⁷, ובמקום הצורך - סודה, ואפילו תה וקפה בלי סוכר ובלי חלב⁸⁸. ובאם נצרך ביותר - יש מקום להקל להן לאכול ולשתות ולשמוע הבדלה אח"כ⁸⁹.

שהתחיל המבדיל כנ"ל, וביקשו להפסיקו והורה שימשיך. ובלוח כולל חב"ד שמתחיל מבפנה"ג. וצ"ב מ"ש ממוצאי"ט למנהגנו. וי"ל. וראה ביומן הרדיל"ג שי' דשנה הנ"ל.

80) שו"ע סתקנ"ו ס"א.
81) דגמ"ר סתקנ"ו. משנ"ב שם סק"ג. א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתקנ"ו. ושם מיירי בחל תשעה באב ביום א'. וכ"ש בנדו"ד. וראה שו"ת שבה"ל ח"ו ע' סק"ט. ויש מחמירים ליתן לקטן כשאפשר - פמ"ג שם בא"א סק"ב.
82) שש"כ פס"ב הע' צה.

83) ראה שו"ע אדה"ז סקס"ו ס"א. ואף שטוב לחוש לדעה הב', מ"מ בנדו"ד ה"ז טעימה קודם הבדלה.

84) רמ"א סרע"א ס"ה. שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ב.

85) שו"ע אדה"ז סרצ"ו סוסי"ט.

86) שו"ע סרצ"ו ס"ז. אדה"ז שם ס"ז.

והמתנה בשעת ההבדלה בביהכ"נ שבאם בני ביתו לא שמעו עדיין הבדלה, מכון הוא עכשיו שלא לצאת (ע"פ שו"ת שו"מ מהדו"ד ח"ג סק"ז. ברכת הבית שמ"ז ס"ה. וראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט ס"ב). ולהעיר משו"ע אדה"ז סמ"ו ס"ט - ושם רק בנוגע לרה"א. ובפס"ד להצ"צ סתע"ה, דאפי' בדאורייתא, תנאי ל"ש לברירה) - אולי י"ל שלאחרי שמיעת הבדלה, לא גרע מהתחיל בהיתר, ומותר לו לאכול מיד.

(ואף שיתכן שיתברר למפרע שלא יצא יד"ח הבדלה, וקעבר איסורא דטעימה קודם הבדלה - כי באיסור התלוי הזמן, דקיל טפי (וקיל גם מקידוש בהתחיל בהיתר), ואין עליו חלות שם חפצא דאיסורא, ל"ש לחוש כן. ובפרט שה"ה ספק בדברנו. (וכע"ז בבי', הובא במג"א סרס"ז סק"ב ובנו"כ שם, ובט"ז סרל"ג סק"ג. וכ"כ בשו"ת מגדנות אליהו ח"ב סכ"א בהגה).

ובמוצאי הצום ש"א שא"צ הבדלה קיל טפי, כדלקמן בנוגע לנשים. ובסגנון אחר - ספק ספיקא בדברנו.

ומה גם שכבר עבר עיקר זמנו במוצ"ש (ע"פ שו"ע אדה"ז סרע"א ס"ט בטעם האיסור לטעום לפני הבדלה).

וגם י"ל דל"ש לגזור שמא ישכח (כמשמעות אדה"ז שם בטעם איסור טעימה. וכ"מ במג"א סרל"ה סק"ד, הובא בשו"ע אדה"ז סרצ"ט בקו"א סק"ב. ודלא כהגהות רע"א למג"א סרע"א שם. וכדעתו, כ"ה נהר שלום סרצ"ט סק"ב, הובא בשעה"צ שם סק"ו) כיון שכבר שמע הבדלה. ואף גם אם יתברר דלא יצא, נעשית אשתו כשומר).

אלא שבמשך כל השנה [שמברכים גם ברכת הריח והנר] צריך לזוהר שלא לברך להן ברכת הריח אח"כ חוזר ומריח (שו"ע אדה"ז סרצ"ז ס"ח), וכן טוב שלא לברך להן ברכת ת"ב מחדש ברכה לבטלה (שם ס"ט ובקו"א שם סק"ב), ויברכו לעצמן, והוא לא ינהג אמן מחשש הפסק.

87) ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"א. אלא שאין מנהגו כן, ראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 35. וראה בכה"ח סרצ"א סק"ז וסרצ"ט סק"ו. אבל מסתבר שזהו רק במוצ"ש. ועוד שבכגון דא, ובנוגע לנשים, יש להקל.

88) שיש מקילים שדינים כמים. אבל ראה בילקוט מעם לועזי יתרו ע' תקצח.

89) בעזר מקודש מבוטשאטש ס"ב ס"ז - בנוגע לנשים בכל מוצ"ש. וכ"ש בנדו"ד. ולהעיר מותרות שבת סרצ"ט סק"ג (ע"פ תוד"ה מניחו - פסחים קב, ב) להתיר לאכול במקום צורך. אלא שלדבריו (שם סק"ו) מותר גם לשתות מכוס ברהמ"ז. ואין כן דעת אדה"ז (שם ס"ו).

ועוד, שבכל מוצ"ש, באין לו יין להבדלה, א"צ להתענות כ"א זמן אכילה אחת (טור רס"י קפב, הובא בקו"א סרצ"ו סק"א. וראה מג"א סתרנ"ב סק"ד), וכשלא ימצא יין בלילה עד למחר, מותר לאכול מיד, באדם חלוש (שו"ע אדה"ז סרצ"ו ס"ב), וא"כ אולי

ח. באם בדעתו לאכול לחם או מזונות⁹⁰ מיד אחר הבדלה, ונמצאים על השולחן בשעת ההבדלה, יש לכסותם⁹¹.

ט. ברכת בורא פרי הגפן על יין הבדלה פוטר שאר משקים מברכה ראשונה ואחרונה, אם היו לפניו על השולחן כשבירך בפה"ג או שהי' אז בדעתו לשתותם, אף שלא נתכוון לפוטרם בפירושו⁹². אם לא היו לפניו כשבירך בפה"ג וגם לא הי' אז דעתו עליהם, צריך לברך על המשקים שהכל, אבל נפטרים בברכת על הגפן⁹³.

י. המבדיל על היין לפני סעודתו, ושתה כשיעור, כיון שאין בדעתו כלל לשתות יין בתוך הסעודה [כדלקמן בסעיף הבא] צריך לברך אחריו ברכת על הגפן לפני סעודתו (וא"כ יברך ברכת המזון על הכוס. אולם, אין נוהגים כן במוצאי הצום). ואם שכח ולא בירך לפני הסעודה יברך בתוך הסעודה לפני ברכת המזון. אבל אחר ברכת המזון לא יברך עוד⁹⁴.

יא. במוצאי התענית, מנהג כשר שלא לאכול בשר⁹⁵ ולשתות

90) שו"ת לבושי מרדכי ח"א סמ"ו.
91) שו"ע סרצ"ט ס"ט ושו"ע אדה"ז שם ס"ד.
92) שו"ע אדה"ז סקנ"ד ס"ד.
93) סדר ברה"נ פ"א הכ"א.
94) שו"ע אדה"ז סקע"ד ס"ו וס"ז. סדר ברה"נ פ"ד הי"ב.
95) בנוגע לתבשיל של בשר – לפענ"ד מקום להחמיר שלא לאכול. וזה אשר השבנו להערת ח"א שהעיר מס' המלקטים שהביאו להקל מהמשנ"ב סתקנ"ח בבה"ל ס"א ד"ה שלא וכה"ח שם סק"ד, אפי' במוצאי ת"ב בכלל:

יין (חוץ מיין הבדלה כנ"ל) עד הבוקר⁹⁶. אבל שאר מנהגי אבילות, כגון כיבוס ותספורת (ושמיעת כלי זמר⁹⁷) וכיו"ב, מותרים מיד במוצאי הצום⁹⁸.

הנה, דבריהם מבוססים על מש"כ המאמ"ר שם להקל במוצאי ת"ב בכלל. אבל למעשה לדידי צע"ג לומר כן, דהנה, המאמ"ר מתבסס על פס"ד המחבר בשר"ע שמוותר בתבשיל ש"ב בט' הימים, וממילא כש"כ במוצאי ת"ב. אבל לדין גם בט' הימים אסור וכפס"ד המג"א. ועד"ז מש"כ בנוגע לכוש"ב – ומ' שתלוי זב"ז – ג"ז רק ע"פ פס"ד השו"ע. אבל אגן בדידן, היוצאים ביד רמ"א, זהירים בכוש"ב – ואפי' בהבדלה – ליתנו לתינוק, בדאפשר. ומזה מובן שאין להוכיח מכה"ח, שהוא למנהגם. אבל על המשנ"ב קשיא טובא. והוכחתו משו"ת מהר"ל – כמובן אין בזה כדי הוכחה, יעו"ש. ואדרבה, מקושיית האחרונים שהביא בנוגע לסכין של שחיטה בת"ב אחר חצות – י"ל דמוכח שלא שמיעא להו לתיורצו.

ובמוצאי ת"ב נדחה – י"ל דתליא בפלוגתא באם מותר לשתות בעצמו מכוס הבדלה. והנה, בדג"מ ר"ל ולהוכיח ממהר"ל הנ"ל להיתרא. והמשנ"ב לשי' – אכן מיקל בזה ג"כ. אבל כו"כ כ' להחמיר. ומצויין אצלנו שלא הובאו אצל כמה מהמלקטים, ה"ה הא"ר והפמ"ג ועוד. וכ"ה במנהגי וורמשיא ועוד. וגם בא"א מבוטשטאטש לא בריא ל' מילתא כ"כ. וכוננתו, בדרך ק"ו, שאם אסרו אפי' בכוש"ב ובשת"ל של חובה – כש"כ בתבשיל ש"ב. אבל אין דא"ל להיפך, שלמתירים יין הבדלה בת"ב נדחה – ה"ה להתיר בתבשיל ש"ב. ופשוט.

ומש"כ שוב, שאין מי שחולק על המשנ"ב – כבר נת' שכל דבריו מבוססים על המאמ"ר, ומכיון שד' המאמ"ר הם ע"פ פס"ד השו"ע – נפל היסוד ונפל הבנין.

96) רמ"א סתקנ"ח ס"א. ובמג"א שם סק"ג. ועיי"ש בשעה"צ סק"ז. וי"א להחמיר גם בפרישות – ראה שכנה"ג או"ח סר"מ בהגה"ט.

97) שעה"צ סק"ד מפמ"ג במ"ז סק"א. וצע"ק בל' המג"א סתקנ"ח סק"א ("ומכש"כ"). וי"ל. ובד"א, ילה"ע ממעשה רב בשנת תשנ"א (לענין שירה בפה, משא"כ בשנים שלפנ"ז בתשעת הימים).

98) משנ"ב שם סק"ד. לוח כולל חב"ד. [וצע"ק בלוח יומי לילדים י"א מנ"א תש"ד. וראה שם ר"ח מנ"א. וכ"ה בבסידור כתר נהורא ולוח א"י טוקצינסקי. אבל להעיר שבשו"ת זרע אמת ספ"ג, מרא דהאי שמעתתא, והו"ד בשע"ת סק"ד, כ' שכן המנהג, אלא ששולל מה שנהגו כן. ומסיק שגם להמנהג – מותר במקום מצוה כשנחפז וכו'. וגם בעיקרי הד"ט סכ"ח סק"ו הביא משמו להקל כשנחפז לדבר מצוה, אלא שהוסיף עלה, שבלא"ה נמי דעתו להקל.]

soda and even tea or plain coffee without sugar or milk. If it is urgent, they may eat and drink before their husbands return to recite *havdalah*.

6. If you intend to eat bread or *mezonos* immediately after *havdalah*, and these items are on the table at which you recite *havdalah*, you should cover them until you have concluded *havdalah*.

7. The blessing you recite over the *havdalah* wine (*borei peri hagafen*) also covers all other drinks of which you partake immediately afterwards. This is true only if the other drinks were either on the table at which you recited *havdalah* or if you had intended to drink them, even if you didn't intend consciously to include them in the blessing of *borei peri hagafen*. In either case, you can then drink them without reciting a prior or subsequent blessing. However, if the drinks were not present on the table or in your mind, they require their own

prior blessing (*shehakol*), but they do not require a subsequent blessing (*borei nefashos*), because they will be included in the subsequent blessing of *al hagefen*.

8. If you intend to wash your hands for a meal immediately after reciting *havdalah* and do not intend to drink additional wine during that meal (as per the custom to refrain from wine on the night following the fast), you must recite *al hagefen* before your meal. If you forgot to recite *al hagefen* before starting your meal, you should interrupt your meal to recite it. If you remember only after reciting *birchas hamazon*, do not recite *al hagefen*.

9. On the night following the fast, it is proper to refrain from eating meat or drinking wine (except for *havdalah*) until the next morning. However, the additional methods of mourning (such as laundering, haircutting, and listening to music) do not apply and may be performed immediately upon the conclusion of the fast.

לזכות הילד – "חייל בצבאות השם" – יוסף יצחק שיחי' בן חיי רחל ע"ה, לרגל יום הולדתו ט' באב

ולעיי' מרת חיי רחל ע"ה בת ר' יששכר דוב הלוי שיחי', נפטרה י"ג מנחם אב תשס"ח, ו"הקיצו ורננו שוכני עפ"ר" והיא בתוכם